

הַתְּקֵפָה

1.

הַשִּׁירָה זְקוּקָה לְקֵלָאֲסִיִּצִיזִים; הַשִּׁירָה מְשׁוּׁעַת הַהֲלִנִיזִים; הַשִּׁירָה צְרִיכָה רַגִּישׁוֹת דִּימוּיִית מוֹגְבֵרֶת, קֶצֶב שֶׁל מַכּוֹנָה, קוֹלְקָטִיבִיזִים עִירוֹנִי, פּוֹלְקָלוֹר

אוסֵיִפּ מַנְדֵלְשֵׁטֶם (1891-1938)

כַּפְרִי... הַשִּׁירָה הָאוֹמְלֵלָה נִרְתַּעַת נוֹכַח מְקַלְעֵי-הַדְּרִישׁוֹת-הַחֲמוֹרוֹת אֲשֶׁר מַכּוֹנִים כַּלְפִּיה. מַה עֲלֶיהָ לִהְיוֹת אִם-כֵּן? וְאוּלַי כֻּלָּל אֵינָה מוֹכְרָחָה, לֹא זְקוּקָה, לֹא צְרִיכָה; אוּלַי כָּל נוֹשִׂיָה מִתְחַזֵּים הִמָּה! אֵין לָךְ דְּבַר קֵל יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר לְקַבּוֹעַ מַה נַּחוּץ לְאִמְנוֹת: רֵאשִׁית, קְבִיעוֹת כְּאֵלֶּה הֵן כֻּלְּלֵי שְׂרִירוֹתֵי וְנַעֲדֵרוֹת כָּל דְּרִישָׁה אוֹ עֵיקָרוֹן; שְׁנִית, מְדוּבָר בְּמִקּוֹר בְּלִתִּי-נִדְלָה לְהַתְּפִלְסְפוּיֹת לְמִינֵיהֶן; שְׁלִישִׁית, מְדוּבָר בְּשִׁיטָה נִפְלְאָה לְהִפְטֹר מִן הַכּוֹרַח הַהִדְרָשׁ לְדַבֵּר לֹא נַעִים בְּעֵלִיל: הַכֶּרֶת-תּוֹדָה עֲבוּר מַה שֶׁהַתְּקוּפָה הַנוֹכַחִית מְצִיגָה כְּשִׁירָה.

הוּ, כְּפִיּוֹת הַטוֹבָה הַמְשׁוּׁעַת בִּיחַס לְקוֹזְמִין, לְמֵאֵיִאֲקוּבְסִקִּי, לְחַלְבְּנִיקוּב, לְאֲסִיִּב, לְוִוִּיאֲצִ'סְלָאֵב אֵיבְנוֹב, לְסוֹלוֹגוֹב, לְאֲחַמְטוֹבָה, לְפִסְטְרֵנְק, לְגוֹמִילִיּוֹב, לְחוֹדְסְבִּיץ', לְוִוִּאֲגִינּוֹב – עַל הַהֲבִדְלִים בִּינֵיהֶם וְהַחּוֹמְרִים הַשּׁוֹנִים כֹּל-כֵּךְ מֵהֶם קוֹרְצוּ. הֵרִי מְשׁוֹרְרִים רוֹסִים אֵלֶּה לֹא נוֹעְדוּ לְאֲתֵמוֹל אוֹ לְהִיּוֹם בְּלִבָּד, אֵלֶּה לְנַצַּח. אֵלוֹהִים הוּא שֶׁהַעֲנִיק לָנוּ אוֹתָם. הָעַם אֵינוֹ בּוֹחֵר אֶת מְשׁוֹרְרֵי, כֶּשֶׁם שֶׁאֵישׁ אֵינוֹ בּוֹחֵר לוֹ אֶת הוֹרָיו. לְהִמּוֹן שֶׁאֵין בִּיכּוֹלָתוֹ לְהַעֲרִיךְ אֶת מְשׁוֹרְרָיו מְגִיעַ... בְּעֶצֶם... דְּבַר אֵינוֹ מְגִיעַ לוֹ, – אוּלַי פְּשׁוּט אֵין לוֹ פְּנָאֵי עֲבוּרִם, אוֹלָם יִשְׁנוּ הַבְּדֵל עֲצוּם בֵּין חוֹסֵר-הַיְדִיעָה הַטְּהוּר שֶׁל

ההמון, לבין ידיעתו החלקית של הגנדרן הנבער. להוטנטוטים [בושמנים] שיטה להעמדת זקניהם למבחן: על הנבחנים לטפס על עץ בעת שזה מטולטל בחוזקה. אם חולשתו של הזקן מכריעה אותו והוא נופל, יש להורגו. הסנוב מחקה את ההוטנטוטי; התחבולה הביקורתית המועדפת עליו מזכירה את זו שתוארה כעת. לטעמי, על עיסוק שכזה יש להשיב בבוז. יש להבדיל בין השירה ובין השעשוע ההוטנטוטי.

אין דבר המחזק את הסנוביזם כמו תחלופה תכופה של דורות פואטיים המתרחשת לנגד עיניו של אותו דור קוראים. הקורא מתרגל לעמדת הצופה; מול פניו חולפים הנוסחים והתנועות השיריות. הוא מקמט את מצחו, מעווה את פניו, מתנהל בחוסר שביעות רצון. לבסוף, צומחת בקרבו תודעה בלתי-מבוססת בעליל של עליונות הקבוע על המשתנה, של עליונות הנייח על המתנועע. תחלופת האסכולות השיריות ברוסיה, מן הסימבוליזם עד לימינו אנו, התרסקה על ראשיהם של אותם הקוראים.

עליבותו הפואטית של דור קוראי שנות התשעים [של המאה ה-19] גרמה לסימבוליסטים להמתין ארוכות לקוראיהם. אותם סימבוליסטים עלו עשרות-מונים בעוצמתם השכלית, בהשכלתם ובבשלותם, על הדור זב-החוטם אליו ביקשו לפנות. מבחינת הדקדנטיות של הטעם הציבורי, היה העשור הראשון של המאה העשרים מעט מוצלח יותר, כאשר זה לצד זה ניצבו "מאזניים"¹, מבצרה של האסכולה החדשה, והוצאת "חוח"² על מסורתה הנבערת; ספרות-המונים חסרת-דעת, מפלצתית ממש ביומרתה המצטעצעת.

כאשר צמחו מחיקו הרחב של הסימבוליזם תופעות פואטיות בשלות מן הבחינה האישית – כאשר הדור חרב ונכנס לתוקפו שלטון האישיות והיחידנות הפואטית, הקוראים אשר חונכו על שבטיות שירית הבאה

¹ ירחון לתורת הספרות והביקורת. יצא במוסקבה בין השנים 1904-1909 בהוצאת "סקורפיון" (עקרב). כתב-העת המוביל של התנועה הסימבוליסטית ברוסיה.

² "חוח" – הוצאה לאור. הוקמה בסנט-פטרבורג בשנת 1906. בשנת 1917 עברה למוסקבה. התמחתה בהוצאת שנתונים לספרות רוסית סימבוליסטית, ספרי פילוסופיה, אמנות ותיאטרון.

לביטוי ביתר-שאת במסגרת עריסתה של השירה הרוסית המודרנית, היא המסורת הסימבוליסטית, באו במבוכה נוכח הגיוון המלבב, נוכח המצב בו הפרטים לא חוסים עוד בצלו של הדור. בתום התקופה השבטית אשר הזרימה דם חדש, אשר הכריזה על קאנון בעל יכולת הכלה יוצאת-דופן, בתום תקופת הרביכה הסמיכה שחגה את ניצחונה בצלצול-הפעמונים העמוק של וויאצ'סלב איונוב³ – החלה תקופת היחידנות האישיותית. אולם מוצאה של השירה הרוסית העכשווית הוא מן החיק השבטי של הסימבוליזם. קצר הוא זכרונו של הקורא – אין ברצונו לדעת זאת. הו, בלוטים, בלוטים, למה לנו עץ-האלון אם כבר יש לנו בלוטים?

2.

מישהו הצליח פעם לצלם עין של דג. בתצלום התגלו לאחר מכן גשר עם מסילת רכבת ופרטי נוף בודדים, אולם חוקי האופטיקה של ראיית הדג גרמו לעיוות מחריד שלהם. אילו ניתן היה לצלם את עינו הפואטית של האקדמאי אובסניקו-קוליקובסקי⁴ או של אינטליגנט רוסי ממוצע, וללכוד את האופן בו הם רואים את פושקין למשל, הייתה מתקבלת תמונה מפתיעה לא פחות מתמונת העולם הנראה בעד עינו של הדג.

התעוותותה של היצירה השירית בתפישתו של הקורא היא תופעה חברתית הכרחית וכל מאבק בה הינו חסרת-תועלת: קל יותר לרשת את רוסייה כולה במערכת חשמל, מאשר ללמד את כל יודעי קרוא-וכתוב לקרוא את פושקין כפי שהוא נכתב ולא כפי שדורשים זאת רחשי-ליבם או כפי שמאפשרות זאת יכולותיהם השכליות.

³ וויאצ'סלב איונוב (1866-1949) – משורר-סימבוליסט, פילוסוף, מתרגם, מחזאי ומבקר ספרות רוסי. נציג בולט של תור-הכסף.

⁴ דמיטרי אובסיאניקו-קוליקובסקי (1853-1920) – בלשן ופילולוג. חבר של כבוד באקדמיית המדעים הרוסית.

להבדיל מן האוריינות המוסיקאלית הבאה לביטוי בכתב התווים למשל, הכתיבה השירית מותירה מרווחים נרחבים ללא סמנים, מחוונים והרמזים למיניהם ההופכים את הטקסט למובן ועקבי. אך כל הסימנים הללו מדויקים לא פחות מאשר התווים או ההירוגליפים של הריקוד; קורא בעל אוריינות פואטית שולה אותם מן הטקסט ומציבם בעצמו.

אוריינות פואטית אינה דומה בשום-אופן לידיעת קרוא-וכתוב ואף לא לבקאות ספרותית. אחוז האנאלפביתים והבורים ברוסיה גבוה, אך מידת הנבערות הספרותית הינה מפלצתית ממש. מצער עוד יותר הוא הזיהוי הרווח בין האוריינות הבסיסית לבין האוריינות הפואטית. הנאמר מתייחס באופן בלעדי להמון המשכיל למחצה הלוקה בסנוביזם, לו אבדה תחושת הלשון השורשית. למעשה, המון זה הוא לחלוטין נעדר לשון, הוא אמורפי ביחס לשפתו. המון זה מגרה את עצבי השפה אשר קהו זה מכבר בגירויים זולים, בליריות מפוקפקת, בניאולוגיזמים שלעיתים תכופות עוינים וזרים למהותה של השפה הרוסית.

את צרכיה של סביבה זו בדיוק, המרוששת מבחינה לשונית, צריכה השירה הרוסית העכשווית למלא.

המילה אשר נבראה בנבכי התודעה הלשונית, אמורה לשרת את החרשים, את האילמים ואת העילגים – ההדיוטות והדגנרטים של המבע הלשוני.

הישגו הכביר של הסימבוליזם, עמדתו המדויקת ביחס לקהיליית הקוראים הרוסית, טמונה בדבקותו בהוראה, בסמכותיותו המולדת, בתוקף הפטריארכלי אשר לו ובכוחו לחוקק, באמצעותם התעקש לחנך את הקורא.

יש להעמיד את הקורא במקומו, ויחד אתו גם את המבקר אותו הוא טיפח ורומם. ביקורת כפירושה האקראי של השירה אסור לה שתתקיים. היא צריכה לפנות את מקומה למחקר אובייקטיבי, לתורת השירה.

הדבר המנחם ביותר במצבה של השירה הרוסית הוא אולי הבורות העמוקה והטהורה; אי-ידיעתו של העם את שירתו.

ההמונים, אשר שימרו את החוש הספרותי הבריא, אותן שכבות בהן מתפתחת ומתחזקת המורפולוגיה של הלשון, טרם באו במגע עם השירה הרוסית האינדיבידואליסטית. שירה זו טרם הגיע לקוראיה, והיא תגיע אליהם, אולי, רק כשמאורות השירה יכבו; אותם מאורות אשר שילחו את קרניהם לעבר המטרה הרחוקה והבלתי מושגת עדיין.

(1924)

(מרוסית: טינו מושקוביץ)